

עודכן ב- 25/09/2007 14:35

תנוח, תחלק, תניח

חברה שמאמצת את הרכוש ככלי הערכה חד-ממדי מסתכנת באובדן צלמה. השמיטה היא גורם מאזן: שש שנים תעבוד, תצבור, תנצל; בשנה השביעית תצמצם את עצמך - ובכך תיצור מרווח לנוכחות אנושית של האחר, חלש או מוחלש

מאת אבי שגיא וידידיה שטרן

השמיטה הישראלית היא חוויה מדכאת של החמצת רגע חסד פוטנציאלי בחיינו הלאומיים. הרעיון המקראי נהפך לזירת קרב נוספת בין פוסקי הלכה, זה באיסורו וזה בהיתרו, בלי שייטנו דעתם לאידיאה הנאצלת, המוטלת מדממת לפתחה של המדינה היהודית. שורת הנפגעים ארוכה: הדת, שמידרדרת לחוסר רלוונטיות ואף גרוע מכך; המדינה, שמאבדת הזדמנות להתהדר בגלימה יהודית מוסרית מפוארת ומתקנת עולם; החקלאות היהודית, שאגרוף האיסור ההלכתי מכה בבטנה הצמוקה והשדופה; וכלל האזרחים, שחמישית מהם עניים, שייאלצו לשלם מחיר מופקע על מצרכי יסוד, דווקא בשנת השמיטה. בתלמוד נאמר, "לא חרבה ירושלים אלא על שדנו בה דין תורה", קרי: על שהדין הפורמלי השתלט על החוויה הדתית-החברתית ורוקן אותה מתוכן. בכאב גדול יש להודות, שהפער הבלתי נפתש בין רוחה של השמיטה לבין דרך מימושה בתשס"ח מעורר חשש דתי בדבר עתיד ירושלים.

המקרא מצווה: "ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את-תבואתה. והשביעית תשמטנה ונטשתה, ואכלו אביני עמך, ויתרם, תאכל חית השדה" (שמות, כ"ג, י"א). לאחר שש שנות עבודה, שתכליתה להפיק מהרכוש את המרב הכלכלי, היהודי נדרש לחדול. השדה שעמל ויגע בו - לא ייעדר ויוזנח; הכרם שעזק וסיקל - לא יזמר ויתנון; הגינה ששובב בה את נפשו - תעלה שמיר ושית. לא זו אף זו: עליו להניח את תנובת אדמתו הפקר לכל אדם וחיה. ההיבט החשוב ביותר של בעלות על נכס - השימוש בו - מושעה לתקופה ארוכה. אכן, הדרישה לשמט ולנטוש נוגדת את האופי האנושי. יש לה השלכות חינוכיות מרחיקות לכת במישור האישי-הקיומי וגם במישור החברתי, המדיני והדתי.

כיצד נמדד ערכו של אדם? גבריא מרסל, הפילוסוף הצרפתי, עמד על כך שבני אדם משיבים על השאלה "מי הם?" כאילו נשאלו "מה יש להם?" הקניין שאדם צובר ממלא את הווייתו; האדם ורכושו חד הם. כסף ורכוש קוצבים את ערכו בעיני עצמו ובעיני זולתו. עמנואל לוינס העיר, שמצב אנושי זה מדרבן אותנו להשתלט על האחר ו"למחוק" את פניו. על רקע זה נדרשת, ממש מתחייבת, שנת שמיטה. היא מחוררת את הבלון הרכושני שתפת ומעמידה אותנו מחוץ לקניינו, בשורה אחת עם אחרים שרכושם גדול או קטן משלנו. השמיטה מלמדת, שהאדם אינו מה שיש לו, אלא מה שהינו. היא מאלצת אותנו לנכוח בהווייתנו הפנימית, ולא בהווייתנו הרכושית.

בצד המסר הקיומי, עולה גם מסר חברתי. המקרא אינו דורש חלוקה מחדש של העושר מדי שבע שנים ושיוון מלא. לו כך היה, החיים הכלכליים היו מתנוונים, בהעדר תמריצים אישיים. אבל חברה שמאמצת לה את הרכוש ככלי הערכה חד-ממדי מסתכנת באובדן צלמה. השמיטה היא גורם מאזן. שש שנים תעבוד, תצבור, תנצל; בשנה השביעית תנוח, תחלק, תניח. אינך נדרש לוותר על קנייך, אך עליך ללמוד להתנתק ממנו ובכך למתן דחפים קפיטליסטיים חסרי מעצורים. האדם נדרש לפעול בניגוד לטבעו ולצמצם את עצמו ובכך ליצור מרווח לנוכחות אנושית של האחר, חלש או מוחלש.

בישראל המופרטת, הגלובלית ורבת הפערים, השמיטה היא סימן קריאה הכרחי. יש לנו, באמתחתנו הלאומית, תרופה מוכנה לשיקום הסולידריות הבין-אישית שהתרופפה. במובן זה, השמיטה היא מרכיב בחוסן הלאומי.

קשה שלא להתרשם מעמקות האידיאה, הנעה בזהירות בין הרצון לשמר את רכושו של האדם לרצון שלא לראות ברכוש חזות הכל. השמיטה היא קריאה לביצור בועה בזמן, שבה העשייה הכלכלית אמורה להגיע לרגיעה, שמטפחת חמלה, רחמים ואף שותפות בין כל החולקים את פני האדמה, כולל חייט השדה. בשנה השמינית המרוץ ימשך, מכיוון שהאנושות זקוקה לו, אך האידיאה וזיכרונה יחלחלו אל מחוץ לשנת השבתון, אל שש שנות הקדחתנות היצרנית.

רעיון השמיטה הוענק לנו בעת שהכלכלה כולה היתה פרטית: איש תחת גפנו ותחת תאנתו. אבל כיום, כשאנו נהנים מכלכלה לאומית, האם יש לשדרג את המסר האישי והחברתי אל המישור הממלכתי? האם שמיטה נוהגת רק ברמת המקרא, או גם ברמת המקרא? שאלה זו אמורה היתה לעמוד במוקד השיח הדתי בדורנו, שהרי קיימומה של ריבונות יהודית הוא החידוש הגדול שאירע לציוויליזציה היהודית באלפיים שנה. והנה, כמה מאכזב, שתיקה.

מנהיגים דתיים לסיעותיהם נמנעים בעקביות מלעסוק בשאלה הדתית הבערת ביותר - יצירת "הלכות מדינה". ההלכה הצטיינה תמיד במשפט פרטי, אך עקב הגלות המתמשכת נמנע ממנה העיסוק בחלקים מהמשפט הציבורי. ענייני מדיניות ציבורית בתחומי חיים מגוונים - כלכלה, חברה, משטר ופוליטיקה - נהפכו לטריטוריה חוץ-הלכתית. 60 שנות מדינה לא שינו מאומה.

יש להודות: לו היה הציבור הדתי אחראי על תפקוד הרשות המבצעת, לא היה בידו קצה חוט כיצד יש להנהיג את המדינה ברוחו שלו. ההלכה עוסקת בצדקה, אך אין לה הצעה כיצד מנהלים ביטוח לאומי; היא מכירה בסמכותם של מנהיגים קהילתיים, אך לא גיבשה מצע בדבר אופי המשטר הראוי; היא קובעת דיני מלחמה, אבל נעדרת עמדה בנושאי מדיניות חוץ וביטחון. השמיטה היא דוגמה נוספת לאין האונים ההלכתי נוכח הריבונות.

הלכות השמיטה קשות ליישום ממשי במשק מודרני. כבר הלל הזקן הבין כי הציווי המקראי על שמיטת כספים - שלא לגבות חובות כספיים בשנה השביעית - אינו בר-ביצוע, משום ששוק החוב ינעל מחוסר מלווים ובכך יושג היפוכו של הרעיון המקראי. לכן ביטל, למעשה, את הציווי. באורח דומה, ברור כי שמיטת קרקעות במשק תחרותי מודרני, שאמור לכלכל מיליונים שאינם חקלאים, היא הרת אסון. פוסקי ההלכה מנסים לעקוף את הבעיה המעשית, תוך שמירת מראית פני

השמיטה. המחלוקת הנוכחית על השמיטה עניינה המתח בין שלושה פתרונות הלכתיים, שכולם, לדעתנו, בעייתיים.

החזון אי"ש סבר, כי מותר לחקלאי לעבד את אדמתו בתנאי שיעביר את תנובתו ל"אוצר בית דין", אשר ישלם לו בעד עלות עבודתו ללא כל מרכיב של רווח. אוצר בית הדין, מצדו, ימכור את התוצרת לצרכנים, שוב ללא רווח. יתרונו של הפתרון בכך שהוא מוזיל את עלות התוצרת החקלאית לצרכן. הוא מתאים לחברה כפרית, שבה הכל מייצרים את האוכל שהם עצמם צורכים. מוכרים בזול, רוכשים בזול ולכן לא ניזוקים. אולם במדינת ישראל הריאלית, הרעיון יביא לכך שהשמיטה תחול רק על הסקטור החקלאי, שהוא כ-3% מכלל המפרנסים. כלומר, המשק כולו ימשיך לעבוד כרגיל, אלא שבעוד ש-97% מהאוכלוסייה יוכלו להמשיך ולהרוויח, 3% יעבדו ללא כל רווח. הבעיה בזמן לא תתקיים, המרוץ הקפיטליסטי יימשך והחקלאים יכפפו גוּם.

הרב קוק, בעקבות פוסקים קודמים, הציע שאדמות היהודים בארץ-ישראל יימכרו לגויים למשך שנת השמיטה. כך תופקע מהקרקע קדושת שביעית והחקלאי היהודי ימשיך לעבוד באדמתו, שבבעלות נוכרית זמנית, כהרגלו (במגבלות מסוימות). בתום השנה, תחזור הקרקע לבעליה המקורי. פתרון זה - "היתר המכירה" - נתמך כיום על ידי הרב עובדיה יוסף והציבור הדתי-הלואמי. יתרונו החשוב בכך שהוא מאפשר המשך קיומה של חקלאות יהודית בישראל ולכן, מבין שלושת הפתרונות שעל השולחן ההלכתי, זה הפתרון המועדף. אנשים הגונים חייבים להסתמך עליו.

אולם במישור הסמלי והחינוכי, מזדקר האבסורד: על מנת לקיים מצווה התלויה בארץ, נאלצים יהודים למכור אדמותיהם לזרים. המגזר הלואמי ביותר בחברה הישראלית מוצא עצמו תומך במכירה סיטונאית, גם אם פיקטיווית, של כל הקרקע המעובדת בישראל לנוכרים.

הרב אלישיב והציבור החרדי דוחים את הפתרונות הקודמים, שעל-פיהם הקרקע אינה ננטשת. נאמנים ל"דין תורה", הם דורשים לייבא את התוצרת הנדרשת בשנת השמיטה מחו"ל, ובעיקר מהרשות הפלשתינית. באמצעות שליטתם ברבנות הראשית (הממלכתית!), הם חותרים לשלול תעודת כשרות של בית עסק - ירקן שכונת, רשת סופרמרקטים, אולם שמחות או בית מלון - שימכור תנובה ארץ-ישראלית.

כרגיל במקומותינו, ההכרעה בעניין מוטלת לפתחו של בג"ץ. אם בג"ץ יתערב, תרעש הארץ בגין "כפייה אנטי-דתית". אם יימנע מהתערבות ואם הציבור הדתי והחילוני לא יתארגן כדי להשתחרר מכפיית הפתרון החרדי, הארץ אמנם תישמט, אך המחיר המעשי יהיה כבד: המדינה תיאלץ לייבא סחורה שביכולתה לייצר, הצרכנים ישלמו מחיר מופקע על מצרך יסודי, החקלאות היהודית בישראל תיסוג לאחור ובחלקה אף תתמוטט, ועל כל סלט פירות ישראלי יועבר שקל לקופת הרשות הפלשתינית ולמתווכים חרדים.

הפרדוקס זועק מכל הכיוונים: שלושת הפתרונות מחמיצים את התוכן האידיאלי הגדול של השמיטה. הם מציעים שמירה על הצד הפורמלי שלה - בבחינת תוכנו זרק, קליפתו אכל - במחיר בלתי נסבל: החרדים מרוקנים את הצלחת הדלה ממילא של "אביוני עמך" והדתיים-הלואמיים משפילים את הסמל היקר להם מכל - הריבונות על אדמות ארץ ישראל. אלו גם אלו מודים לכאורה כי אי-אפשר לקיים מדינה יהודית על פי ההלכה, בלי שיתוף פעולה והיזקקות לגויים.

מה נדרש? תולדות ההלכה רוויות מהפיכות המגיבות לשינוי שבמציאות. כידוע, משרבו הרוצחים, בטלו הלכות עגלה ערופה; משרבו המנאפים, בטלו הלכות סוטה; משהשתרשה המונוגמיה, אסר רבנו גרשום על ריבוי נשים; והרשימה ארוכה. אלפיים שנים לא נשמרה השמיטה בהעדר חקלאות יהודית בארץ-ישראל. עתה, משנאחזנו באדמתנו, מסתבר ששיבת ציון היא ברובה פוסט-חקלאית. אנו מאורגנים כריבונות, שמנהלת, בצד הכלכלה הפרטית, גם כלכלה לאומית. מתחייבת, אם כן, מהפיכה כפולה: ראשית, מימוש אידיאית השמיטה בהקשרים לא-חקלאיים; שנית, השמיטה חייבת לפעול גם במסגרת הלאומית.

אם נשכיל להבין שהשמיטה אינה סעיף בהלכות כשרות, אלא הזדמנות לתיקון שגיאות והפרזות אישיות, חברתיות ולאומיות שנצברו בשש שנות המעשה, נוכל להיפתח, למשל, לרעיונות הבאים: אחת לשבע שנים ייבנה תקציב המדינה באופן שיהיה נדיב מהמקובל כלפי החלשים. אפשר לחשוב על הגדלה מדודה של תשלומי העברה לנזקקים; על סבסוד מוצרי יסוד; על מיקוד לאומי למלחמה בעוני ועוד ("ואכלו אביוני עמך"). המדינה תשאף לייעד מדיניות כלכלית-חברתית שתנקוב במידת הפער המקסימלי בין העשירונים השונים שיש להגיע אליו אחת לשבע שנים, מתוך מגמה לשמר אופי של מדינת רווחה.

בשמיטה תוקדש תשומת לב ציבורית - בחינוך, בתקשורת, בפוליטיקה - לא רק לייצור, לעבודה ולמרוץ אל העושר, אלא גם לאיכות החיים, למשמעותם, לרובדי העומק של המסע האנושי. אפשר לצפות לתיקון עולם יהודי עכשווי, שיוביל להכרזה על ריכוז מאמץ, במסגרת שבתון לאומי, לטובת דיון על איכות החיים ולא רק על רמת החיים ("ובשביעית תשמטנה ונטשתה"). ועוד: בעולם מתחמם, מזדהם ומתכלה, כדאי להקדיש את השנה השביעית לפעולות חינוכיות ומעשיות, שתכליתן העלאת המודעות לחיוניות של שמירת הסביבה ("שנת שבתון יהיה לארץ"). כל הערכים הללו, ששנת השמיטה יכולה להגן עליהם, מבטאים רוח דתית מובהקת. ממילא יתקיים בשמיטה המחודשת הפסוק "ובשנה השביעית... שבת לה".

בשנת השמיטה תשס"ח הדת שומטת את אחיזתה במציאות; המדינה שומטת את אופייה היהודי הייחודי; החברה שומטת את אחריותה לצדק חלוקתי מינימלי. נדרשת קואליציה אגרסיבית שתאגד כוחות חברתיים, מוסריים, תרבותיים, דתיים ולאומיים במדינה היהודית והדמוקרטית, לטובת החייאת אידיאית השמיטה. הבו לנו מנהיג דתי או אחר שיעשה מעשה הלל הזקן.

כל הזכויות שמורות, "הארץ" ©

גוגל חלון